
 Prikaz

Ivan Milenković, Petar Bojanić (ur.)
Političko predstavljanje

Službeni glasnik, Beograd, 2010, 394 str.

Pojam političkog predstavništva jedan je od središnjih problema politologije. Konstitutivan za uspostavu suverene države kao modernog političkog poretka, taj je pojam obilježio povijest moderne političke misli od samog njezina početka, Hobbesova *Levijatana*. Nažalost, rasprava o političkom predstavništvu na ovim prostorima do sada nije mogla pronaći uporište u prijevodu najznačajnijih radova koji su o tom problemu napisani tijekom proteklog stoljeća. Kao odgovor na taj veliki deficit urednici ovog zbornika, Ivan Milenković s Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, i Petar Bojanić, urednik naučno-političke redakcije Trećeg programa Radio Beograda, priredili su srpski prijevod niza ključnih tekstova koji su o političkom predstavništvu napisani u periodu od Weimarske republike do suvremenih rasprava o europskom ustavu. Riječ je o nastavku uspješne uredničke suradnje zahvaljujući kojoj je 2008. nastao zbornik *Suveren i suverenost*. Kako bi suzili izbor tekstova, urednici su se, u pogledu pristupa, odlučili za “istorijsko-problemsku perspektivu” (7). U zbornik je uključeno osamnaest tekstova iz četiri, za političko predstavništvo najznačajnija, jezična kruga – angloameričkog, njemačkog, francuskog i talijanskog.

Zbornik se otvara trima, sada već klasičnim tekstovima posvećenim Hobbesovu poimanju predstavništva. Riječ je o dva teksta Hanne F. Pitkin na osnovi kojih će kasnije nastati prvo poglavlje njezine glasovite knjige *The Concept of Representation*, koja još uvijek vrijedi kao standardna u pogledu pojma predstavništva na engleskom govornom području, i o majstorskom tekstu Quentina Skinnera o Hobbesovu shvaćanju osobnosti države. Velika rasprava o Hobbesovu mjestu u povijesti pojma predstavništva započeta je sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća upravo ovdje uvrštenim tekstovima Hanne F. Pitkin. Za povijest pojma predstavništva, ali i za primjereno tumačenje Hobbesove misli, ti su tekstovi od izuzetnog značaja zato što je u njima Hobbes prvi put interpretiran kao teoretičar političkog predstavništva (11). Štoviše, Pitkin je Hobbesovu znanost o politici izdvojila kao samo ishodište modernog poimanja političkog predstavništva. No iako smatra da je riječ o prvom engleskom i uopće jedinom velikom političkom teoretičaru koji se sustavno posvetio problemu predstavništva te da u njegovu glavnom teorijskom djelu predstavništvo ima središnju ulogu, Pitkin Hobbesovo određenje predstavništva ocjenjuje neadekvatnim. Po njezinu sudu, Hobbes je pogriješio utoliko što je predstavništvo definirao oslanjajući se isključivo na formalne sporazume koji mu prethode. Riječ je o *autorizaciji*, davanju ovlaštenja za djelovanje: predstavnik je naprosto onaj koji je autoriziran da djeluje umjesto predstavljenoga (33, 54). Svojim djelovanjem predstavnik vezuje predstavljenoga koji je dužan priznati njegova djela kao svoja vlastita. Kako nema obezbe spram predstavljenoga, “predstavnik je,

kao takav, slobodan” (17). Rezultat je formalističko poimanje predstavništva koje, posve lišeno kriterija u pogledu sadržaja predstavničkog djelovanja, “snažno preteže u korist predstavnika i njegovu poziciju čini privilegovanom” (13). Pitkin smatra da je osebjnost Hobbesova određenja predstavništva u skladu sa specifičnim karakterom njegove političke argumentacije. “Potpuna vlast za sva vremena” (57) koju suveren uživa rezultat je jednostranog i pučko formalnog poimanja predstavništva koje je u potpunosti lišeno sadržaja. Budući da njegova nepotpuna definicija predstavništva ne odgovara onome što uobičajeno podrazumijevamo pod predstavništvom, Hobbes apsolutističkog suverena može nazvati predstavnikom i na taj način zavarati čitatelja u pogledu naravi Levijatana.

Analiza H. Pitkin učinila je neupitnom tezu da “predstavljajući igra centralnu ulogu u *Levijatanu*” (11). Štoviše, budući da je upravo njegov *magnum opus* prepoznala kao rodno mjesto modernog pojma predstavništva, Hobbesa je učinila ne samo nezabilaznom nego i određujućom figurom povijesti tog pojma. Međutim, zasluga te analize, i same nepotpune i jednostrane, više leži u prepoznavanju problema istraživanja negoli u primjerenom tumačenju Hobbesova momenta u genealogiji modernog poimanja predstavništva. Dug spram njezinih pionirskih istraživanja priznaje i Quentin Skinner čiji je tekst “Hobbes i čisto veštačko lice države” važan doprinos razumijevanju Hobbesove teorije države. Riječ je o minucioznom tumačenju teorije autorizacije kao osnove Hobbesove, za modernu odlučujuće, teorije države. Za Skinnera autorizacija je “ključni pojam”, “jedno od njegovih najvažnijih teorijskih dostignuća” koje *Levijatan* razlikuje od

De Cive, Hobbesov “najoriginalniji doprinos teoriji države” (89). Na temelju precizne analize ključnih pojmova teorije autorizacije u *Levijatanu* Skinner pokazuje da Hobbesovo poimanje osobnosti države raskida s predmodernim shvaćanjima političkog poretka koja su taj poredak identificirala bilo s vladarima bilo s narodom kao cjelinom građana. Hobbesov suveren nije vlasnik ni države ni suverenosti (102), on je *predstavnik* koji podanike i osobu države predstavlja zahvaljujući *ovlaštenju* koje je prethodno primio društvenim sporazumom od budućih podanika. Budući da je država u *Levijatanu* prvi put definirana kao zasebna, od *personae* naroda i od službene osobe suverena različita, umjetna osoba koja je nositelj suverenosti i sjedište vlasti (102), Skinner je, na drugom mjestu, ocijenio kako je upravo Hobbesova teorija države prva “potpuno sustavna i samosvjesna teorija suverene države”. Skinnerova analiza upućuje na zaključak da je predstavništvo konstitutivno za poimanje države kao modernog političkog poretka: zasebna umjetna osoba države moguća je samo onda kada se ideja suverenosti prožme logikom predstavništva.

Određenjem suverena kao predstavnika javlja se poteškoća koju čitava povijest političkog predstavništva nakon Hobbesa nastoji razriješiti. Radi se o nužnosti prevladavanja naoko beskrajnog jaza koji odvaj predstavnika i predstavljene, a koji je posebice naglašen u Hobbesovoj teoriji države u kojoj suveren nema pravnih obveza spram onih koje predstavlja. Taj se problem može formulirati i kao dio paradoksa političkog predstavljanja. Radi se o problemu inherentnom svakoj teoriji predstavništva: osobe ili stvari koje se predstavljaju nisu zaista fizički prisutne, iako u nekom umjet-

nom, nedoslovnim i nepotpunom smislu ipak trebaju biti prisutne (62). Pojam predstavljanja je “paradoksalan jer istovremeno zahteva i prisustvo i odsustvo” (63) i utoliko se čini da nas suočava s nesretnim izborom između “‘elitizma’ predstavnika koji ignorišu želje onih koje predstavljaju, i nestabilnog podilaženja predstavnika koji slede sve promene javnog mnjenja” (75). Paradoks političkog predstavljanja ujedno je i naslov teksta Davida Runcimana, vrsnog poznavatelja Hobbesova političkog mišljenja, ali i problematike političkog predstavnništva. Kako bismo izbjegli zamku koju nam postavlja paradoks političkog predstavljanja, Runciman smatra da je potrebno proširiti liberalno-demokratsko shvaćanje predstavnništva kao zastupanja interesa isključivo individua koje su u stanju suprotstaviti se onome što se čini u njihovo ime (63). U modernoj politici odnosi su kompleksniji jer vlade ne predstavljaju individue, nego narod kao njihovu cjelinu. Oslanjajući se na Hobbesovu teoriju države, Runciman predlaže sljedeću shemu. Iako se apstrakcija poput naroda ne može usprotiviti onome što se čini u njezino ime, to mogu učiniti individue koje sačinjavaju javno mnijenje i čiji se glas bilježi na izborima. Individue na izborima biraju političke predstavnike koji, međutim, ne predstavljaju njih, nego umjetnu osobu države u čije ime djeluju. Odgovornost za djelovanje države preuzimaju individue, ali ne kao oni koji su predstavljeni od strane vlade, nego kao pripadnici države (76). Je li predstavničko djelovanje vlade u ime pasivno shvaćene cjeline građana prihvatljivo ili nije ne određuje individualno protivljenje svakog pojedinog člana države, nego “protivljenje ili neprotivljenje aktivne javnosti” koje mora nastupiti u formi

konkurentskog predstavljanja države (74). Na taj je način postignuta stabilnost koju paradoks predstavničkog djelovanja dovodi u pitanje – iako ne ovise o individualnoj potpori svakog pojedinog člana države uzetog zasebno, predstavnici države prisiljeni su djelovati u skladu s očekivanjima onih od kojih su primili ovlaštenje.

Problemom jaza između predstavnika i predstavljenih, odnosno izvrtanjem njihove izvorne relacije uspostavljene činom delegiranja, bavi se i tekst “Delegiranje i politički fetišizam” Pierrea Bourdieua. U tekstu se kritiziraju mehanizmi kojima se stvaraju negativni učinci političkog predstavnništva, a koji svoju osnovu imaju u činjenici, na kojoj je već i Hobbes inzistirao, da “grupa može da postoji samo tako što delegira određenu osobu” da djeluje kao njezin predstavnik (353). Predstavnik nije, dakle, samo onaj tko predstavlja grupu, predstavnik je “onaj koji joj *doznačava* da postoji, on ima moć da grupu koju označava pozove na vidljivo postojanje” (356). Budući da grupa ne bi mogla postojati bez opunomoćenika koji je predstavlja, čini se kao da je on taj koji stvara grupu, iako je zapravo grupa ta koja je opunomoćenjem stvorila njega (354). Predstavnik, u metonimijskom odnosu spram grupe, djeluje kao njezin supstituit i pritom se, potiskujući u pozadinu čin delegacije, doima kao *causa sui*, kao “uzrok onoga što stvara njegovu moć”, a njegov se *ministerium* pretvara u *mysterium* (354). Posljedica toga je identifikacija predstavnika i grupe: poništavajući sebe u službi grupi, svodeći se na pukog mandatara grupe koja je sve, predstavnik u konačnici postaje sve (358). Razotkrivajući mehanizme koji predstavniku omogućavaju vršenje kolektivne prinude nad izdvojenim članovima grupe i postupno

koncentriranje moći u njegovim rukama, Bourdieu poziva na “poslednju političku revoluciju”, onu protiv “političke klerikature i protiv uzurpacije koja potencijalno postoji u činu delegiranja” (365).

Iako se otvara radovima o Thomasu Hobbesu kao začetniku modernog poimanja političkog predstavništva, zbornik sadrži i nekoliko tekstova posvećenih starijem, medievalnom shvaćanju predstavništva. Prvi među njima, “Prisustvo i odsustvo” Brune Accarina, problematizira naslijeđe srednjovjekovne političke teologije razmatrajući promjenu značenja pojma *corpus mysticum* te ključne tekstove Marsilija Padovanskog i Nikole Kuzanskog. Njihove su koncepcije predstavništva u fokusu još jednog rada, “*Universitas populi* i predstavljanje u 14. veku” Jeannine Quillet. Prema njezinu sudu, tema predstavništva prvi je put potpuno “utkana u marsilijansko i okamističko učenje” u kojem su sabrani “predanje rimskog prava, Komentari i srednjovjekovne Glose, s jedne strane, i kanoničko pravo koje je njima inspirisano s druge” (292). Princip predstavljanja, dotada već razvijen u pravnim doktrinama moralne i pravne osobnosti srednjovjekovnih zajednica, u 14. stoljeću postaje “princip njihove političke organizacije” (281). Za Marsilija je izvor vlasti, u slučaju građanskog društva, *universitas civium*, a u slučaju Crkve *universitas fidelium*. Procesom delegiranja-predstavljanja utemeljujuće moći suverenog naroda strukturira se “vlast na svim nivoima političkog života” (285). Narod svoju vlast delegira na svoj *valentior*, odnosno *maior et sanior pars*. Taj prevladavajući dio zajednice nije njezin simbol, nego konstituirajući organ koji tu zajednicu istovremeno i predstavlja (286). U tekstu “Suvremena i sred-

njovjekovna reprezentacija” Harvey C. Mansfield propituje zaključak na koji nas navode radovi poput upravo prikazanog, a koji glasi da je suvremena predstavnička vlast “nasleđena iz srednjeg veka” (243). Uspoređujući suvremenu sekularnu predstavničku vlast sa srednjovjekovnim tipom vlasti utemeljenim na božanskom pravu, autor nastoji pokazati da su “suvremena i srednjovjekovna reprezentacija različiti načini života, a ne samo različite vrste mehanizma predstavljanja” (264). Za razliku od suvremene predstavničke vlasti koja, kao “vlast odozdo” (257), “predstavlja ili odražava kulturu ili društvo” (251) “bez njegovog oblikovanja” (260), vlast božanskog prava je “vlast odozgo” (257) koja se “nameće narodu i vlada nad njim” i koja određuje kulturu umjesto da je odražava (252). Navedene razlike autor ilustrira na primjerima koji se uobičajeno smatraju izvorištima moderne predstavničke vlasti: konciliarizmu i srednjovjekovnim parlamentima. Konciliarizam se može smatrati izvorom ograničene vlasti suvremenog predstavništva samo pod uvjetom da se apstrahira od konteksta teorije božanskog prava unutar kojeg je taj pokret djelovao. Za razliku od srednjovjekovne rasprave o parlamentarnom predstavništvu koja počiva na pretpostavci da je “narod deo koji treba da bude predstavljen svojoj vlasti” u parlamentu, suvremena rasprava polazi od pretpostavke da je “narod celina koja treba da bude predstavljena pomoću svoje vlasti” (262). Narod ne može biti podijeljen na dio koji vlada i dio nad kojim se vlada, narod je cjelina na čijem se pristanku temelji i o kojemu kontinuirano ovisi njegova vlast.

Njemački doprinos teoriji političkog predstavništva u zborniku je predstavljen s nekoliko utjecajnih tekstova poznatih

teoretičara predstavništva. Prije svega, radi se o klasičnom tekstu Gerharda Leibholza "Suština predstavljanja" iz 1929. u kojem se pojam predstavništva razgraničava spram srodnih mu pojmova. Leibholz polazi od teze da u predstavljanju "nešto što realno nije prezentno ponovno postaje prezentno, tj. postojeće", drugim riječima, da se "nešto što nije prisutno opet aktualizuje" (114). Utoliko predstavljanje uvijek pretpostavlja udvajanje egzistencije onog predstavljenog, pa je predstavljanje potrebno razlikovati od svih onih pojmova, poput identiteta ili solidarnosti, kojima je namjesto dvojstva određujuća značajka jedinstvo. Udvajanje karakteristično za predstavljanje upućuje na duhovnu narav predstavljanja jer "predstavljeno ne može postati još jednom realno-predmetno konkretizovano u predstavniku" (115). Svoj korijen predstavljanje ima u "specifičnoj sferi idealnih vrednosti" (121), a predstavnike odlikuje neka posebna "vrednost, specifično dostojanstvo i autoritet" (118), a njihovo je djelovanje "posebno dostojanstveno i uzvišeno istupanje" (119). Utoliko valja razlikovati predstavljanje od zastupanja koje je karakteristično prije svega za privatnopravnu i ekonomsku sferu. Jednako tako predstavljanje treba razlučiti i od simbola koji, kao i u slučaju predstavljanja, upućuje na neki "duhovni vrednosni sadržaj izvan njega samog", ali koji se ne treba iznova konkretno aktualizirati (120). Predstavljanje nije ni duhovno predočavanje, odnosno refleksija jer je "na mestu empirijski opipljivog predstavnika neki individuum ili više osoba" (120). Djelovanjem predstavnika vrijednosni se sadržaji "povezuju sa čulnim svetom" i na taj način "idealne vrednosti postaju datost imanentna iskustvenom svetom" (121).

U tekstu "Predstavljanje riječ, pojam, kategorija, proces, teorija" Heinz Rausch daje svoj doprinos jezično-pojmovnoj analizi predstavništva. S jedne strane, Rausch nastoji odgovoriti na pitanje "kako je došlo do toga da je latinska reč 'repraesentare' ušla u izvore kao oznaka zastupničkih tela (...) i tu postala jedan od ključnih pojmova u teoriji demokratije" (167). Po njegovu sudu, može se pretpostaviti da je u pitanju "izvođenje iz poznolatinskih pravnih izvora, *Corpus Iurisa* i germanskih plemenskih prava" (167). Predstavništvo, naime, postaje ključni pojam u pravnim doktrinama glosatora i kanonista, da bi konačno u 14. stoljeću poprimilo političko značenje koje "sadrži kolegijalno otelovljenje mnoštva, i izjednačuje deo s celinom" (169). S druge strane, Rausch ispituje proces predstavljanja u smislu odnosa predstavnika i predstavljenoga. Ključna je oznaka tog procesa ta da "predstavnik može važiti kao takav samo dok omogućuje da se u njemu i kroz njega pojavi ili pojave predstavljeni" (174). Pored subjekta i objekta predstavljanja predstavniki proces uvijek zahtijeva i publiku, odnosno javnost pred kojom se predstavljanje odvija i koja "odmerava predstavnika na predočenoj slici predstavljenoga" (177). To je proces koji se neprestano obnavlja i koji u bilo kojem trenutku može biti prekinut ako nestane njegova legitimacijska osnova u smislu duhovne veze predstavnika i predstavljenoga (177, 179, 181).

U zborniku je predstavljen i Hasso Hofmann, prijevodom šestog poglavlja njegove nezaobilazne monografije o povijesti riječi i pojma predstavništvo od antike do 19. stoljeća. U tekstu Hofmann pokazuje na koji je način izvršena recepcija ideje predstavništva Francuske revolucije u spe-

cifičnim njemačkim uvjetima prve polovine 18. stoljeća. Utemeljen na teoriji Abbé Sieyèsa, francuski ustav iz 1791. polazi od ideje narodne suverenosti, odnosno nacije kao izvora svake vlasti. Budući da se ta vlast može vršiti samo prenošenjem, a obnašaju je zakonodavno tijelo i kralj kao predstavnici nacije, radi se o predstavničkom ustavu. Takva koncepcija podijeljenog predstavništva bila je u Njemačkoj odbačena i od konzervativaca i od liberala, iako iz potpuno suprotnih razloga nego što je to bio slučaj kod onih koji su, poput Thomasa Painea, napadali “apsolutističku dogmu o neophodnosti da se ličnost države zamisli otelovljena u monarhu” (135). Njemački konzervativci, primjerice Gentz, modernom predstavničkom ustavu utemeljenom na narodnoj suverenosti suprotstavljali su staleškoskupštinski ustav u kojem staleško zastupništvo, utemeljeno na povijesnim privilegijima staleža, ne uživa izvornu, nego vlast izvedenu iz vladara. Na toj je osnovi prevagu odnio monarhijski princip stjecanja cjelokupne državne vlasti u monarhijskoj državnoj upravi, nespojiv s idejom zajedničkog predstavljanja u kojem bi sudjelovalo i predstavništvo cjeline naroda (136-139). Suverenost, drugim riječima, pripada isključivo monarhu pred kojim staleške skupštine predstavljaju njegove podanike koji nisu dionici suverene vlasti. Takvo narodno predstavništvo stoji zapravo izvan države, u sferi javnog mnijenja koje se formira između države i društva i utoliko samo savjetodavno utječe na oblikovanje zakonodavne volje. Njemački liberali dijelili su rezerve konzervativaca u pogledu narodne suverenosti i prihvaćali su monarhijski princip. Iako suprotstavljena feudalnim povlasticama i staleškim partikularizmima, njihova koncepcija

predstavništva bitno je samoograničavajuća: prihvaćajući postojanje monarhijske vlasti na osnovi njezina vlastitog prava, oni ulogu narodnog predstavništva svode na “puko savetničko i posredničko predstavljanje” (147) čija se funkcija očituje u racionalizaciji vladarske samovolje (148). Ono što se predstavlja nije, dakle, narod ili nacija u Sieyèsovu smislu, nego “‘organski’ članovi društva, naime, plemstvo, građanstvo i seljaštvo, kao ‘dati i prirodni činioци jednog slobodnog i nemačkog staleškog uređenja’” (149). Načelno suglasje konzervativaca i liberala u pogledu prihvatanja monarhijskog principa u konačnici je za posljedicu imalo sužavanje pojma “nacionalnog predstavljanja na smisao odlikavajućeg posredovanja” (153).

Hegelovo shvaćanje političkog predstavništva tema je teksta Jean-Françoisa Kervégana naslovljenog “Jedna teorija predstavljanja”. Kervégan pokazuje u čemu se sastoji specifičnost Hegelova trećeg, reformističkog puta koji se kreće između “revolucionarnih demokratskih pogleda” onih koji zagovaraju individualističku koncepciju predstavljanja i “reakcionarnih pogleda onih koji bi želeli da obnove stari režim čije su se društvene osnove urušile” (350). U uvjetima odvajanja građanskog društva od države, određujućim za moderni svijet Francuske, ali i industrijske i kapitalističke revolucije, Hobbesovo rješenje suverenog predstavljanja postaje nedovoljno (346-347). Ono što je potrebno jest “dispozitiv koji obezbeđuje *institucionalnu* integraciju (...) društvene različitosti”, to jest dinamičku integraciju građanskog društva u sebi razdvojenog na posebne i suprotstavljene interese (347). Ključna procedura političke integracije konfliktne društvenosti jest predstavljanje. Kod Hegela riječ je o *pred-*

stavljanju velikih društvenih interesa koje, u okviru državnih institucija, osigurava “prisutnost društvenog sveta takvog kakav je, to jest podjeljenog na divergentne, odnosno antagonističke interese i omogućava u isti mah da se reafirmiše nadmoć političke univerzalnosti (...) nad društvenom posebnosti” (346). Za razliku od apstraktnih mehanizama individualnog prava glasa tek ovaj tip predstavljanja omogućuje narodu da “nadiđe svoju protivrečnu raznovrsnost” i “pristupi političkom biću”, odnosno da se uspostavi kao političko jedinstvo (351). Budući da je suverenost “vladavina naroda kao jedinstva nad narodom kao pluralnošću”, Kervégan zaključuje kako je kod Hegela upravo predstavljanje ključan uvjet suverenosti (351).

Tekst najvećeg suvremenog talijanskog teoretičara političkog predstavništva Giuseppe Dusa, “Političko predstavništvo i uređenje [*costituzione*]”, problematizira odnos modernog političkog predstavništva i predstavljanja društvenih interesa. Dusovo istraživanje specifičnosti modernog poimanja predstavništva, razvijenog u uskoj vezi s pojmom suverenosti, još se jednom okreće njegovu izvoru – Hobbesovoj znanosti o politici. Suvremena suverena vlast počiva na aktu autorizacije od strane svakog budućeg državljanina. To je vlast koja izražavajući jedinstvenu volju, “postupa *predstavnički* u odnosu na mnoštvo onih koji se sjedinjuju u *jedno*” (208). Takva vlast stoga “pripada celokupnom političkom telu”, pa se utoliko može reći da je “volja kolektivnog subjekta ona koja se izražava u političkoj vlasti” (207). Ta volja nije prethodno egzistentna, ona se, jednako kao i subjekt kojem se pripisuje, kroz predstavnički proces tek oblikuje. Nakon francuskog ustava iz 1791. svi će

ustavi vlast zasnivati “*odozdo*, budući da se predstavništvo sada može utvrditi samo putem izbora na kojima pravo glasa vremenom dobijaju svi” (215). Međutim, kako u stvarnosti volja naroda ne postoji pa se, sukladno tome, njezino predstavljanje može sa Schmittom i Leibholzom definirati kao *oprisutnjavanje neprisutnog*, ona je rezultat slobodnog djelovanja izabranih predstavnika i predstavljenima dolazi *odozgo* (218). Problem na koji Duso, vrsni poznavatelj Hegela, upozorava jest taj da suvremeno poimanje predstavništva, koncentrirano na proizvodnju političkog jedinstva kroz predstavljanje cjeline, ne može obuhvatiti predstavništvo pluralnih interesa građanskog društva. Utoliko “treba težiti tome da se što pre razumeju i obrade procesi koji se događaju u stvarnosti, odnosno treba početi razmatrati onu razliku i pluralitet koji se ne očituju u savremenom konceptu predstavništva” (223).

Ovim pregledom nisu mogli biti obuhvaćeni svi tekstovi koji su uvršteni u zbornik, ali i takav suženi pregled nedvojbeno svjedoči o tome da pred sobom doista imamo reprezentativan izbor iz najvažnije znanstvene produkcije o problemu političkog predstavništva. Mogući prigovori koji bi se odnosili na sam izbor teksto-va imali bi tek relativnu vrijednost jer je za pretpostaviti da su i sami urednici bili ograničeni prostorom koji im je stajao na raspolaganju. Ono što, ipak, sasvim sigurno nedostaje jest uvodna studija koja bi u okviru pregleda dosadašnje rasprave o pojmu političkog predstavništva predstavila autore uvrštenih tekstova i objasnila kako kontekst njihova objavljivanja tako i međusobne odnose različitih stajališta koja se u njima zastupaju. Na taj bi se način bitno olakšao pristup tekstovima, posebno

za one čitatelje koji se problemom političkog predstavnništva, barem u njegovu povijesno-pojmovnom aspektu, dosada nisu bavili. Neovisno o tome ovaj zbornik, kao pionirski rad na tom području na ovim prostorima, zaslužuje svaku preporuku kao nezaobilazna, temeljna literatura o pojmu političkog predstavnništva.

Luka Ribarević

Prikaz

Joseph S. Nye

The Future of Power

Public Affairs, New York, 2011, 300 str.

Koncept i djelovanje moći u suvremenim međunarodnim odnosima tema je najnovije knjige Josepha S. Nyea, profesora na Harvardu, jednog od danas najutjecajnijih analitičara međunarodne politike, koji je u Carterovoj vladi bio pomoćnik sekretara za obranu. Moć u međunarodnoj politici kao svezremenski fenomen već je duže vrijeme Nyeovo područje istraživanja. Od dosadašnjih knjiga u kojima se bavi tom problematikom svakako treba izdvojiti *Paradoks američke moći* (2002), *Meka moć: sredstvo uspjeha u svijetu* (2004), *Kako razumjeti međunarodne sukobe* (2005) i *Moć predvođenja* (2008). Najnovija knjiga *Budućnost moći* na neki način predstavlja svojevrsnu sintezu autorova dugogodišnjeg rada i promišljanja o toj temi.

Moć je, slaže se većina društvenih znanstvenika, sposobnost utjecanja na određeni objekt kako bi se usmjerio u željenom pravcu te kako bi se postigao željeni rezultat. Glavna teza koja se proteže kroz Nyeov opus u vezi s analizom moći jest da se u međunarodnim odnosima željeni rezultati postižu isključivo zajedničkim djelovanjem, a ne djelovanjem jednog aktera nad drugim. Naime, dok je u XVI. stoljeću Španjolska predstavljala vodeću silu zbog zlatnih poluga i trgovine kolonijama, u XVII. stoljeću Nizozemska zbog tržišta kapitala, u XVIII. stoljeću Francuska zbog veličine populacije, efikasne javne uprave i kulture, u XIX. stoljeću Velika Britanija zbog industrijske revolucije i političke kohezije, u XX. stoljeću Sjedinjene Američke Države zbog ekonomske snage i znanstvenih i tehnoloških postignuća – u XXI. stoljeću gotovo je nemoguće odrediti vodeću silu u međunarodnoj politici zbog difuzne moći globalnog informacijskog doba i nezauzastavljivog tehnološkog napretka (str. xiii). U tom je smislu, zahvaljujući ekonomskoj, financijskoj, informatičkoj i tehnološkoj povezanosti, međuovisnost država postala toliko jaka da je pokušaj jedne države da djeluje unilateralno gotovo neprovediv, ili je pak provediv, ali s dugoročnim negativnim posljedicama (npr. izolacija ili sankcije međunarodne zajednice).

Iako su dobri poznavatelji Nyeova rada iznijeli opravdanu kritiku da *Budućnost moći* u principu ne nudi ništa što Nye već nije obradio u svojim prijašnjim djelima, autor ipak predstavlja nove probleme kao izazove budućim analizama. Riječ je o dvije nove pretpostavke koje Nye izlaže na temelju svoje utvrđene teze o moći – *tranzicijska moć*, odnosno pomicanje moći